

سپهرغرب، گروه مشکات –
ملیکا قانعی؛ کرامت انسانی، مفهومی بنیادین و چندوجهی است که در اندیشه اسلامی، به‌ویژه در قرآن کریم، جایگاه ویژه‌ای دارد. این مفهوم، نه‌تنها به‌عنوان یک اصل اخلاقی و ارزشی، بلکه به‌عنوان مبنایی برای حقوق، تکالیف و مسئولیت‌های انسان در برابر خداوند، خود، جامعه و جهان هستی مطرح می‌شود. کرامت انسانی در قرآن، فراتر از صرفِ شرافت ذاتی نوع بشر و به‌معنای ارزشمندی، حرمت، احترام و فضیلت‌هایی است که خداوند متعال به انسان عطا کرده و او را به‌عنوان برترین مخلوق خود، مورد اکرام قرار داده است.

قرآن کریم، کرامت انسان را به‌عنوان یک حقیقت فطری و ذاتی معرفی می‌کند که در وجود هر فرد، صرف نظر از جنسیت، نژاد، زبان، مذهب، وضعیت اجتماعی یا هر ویژگی دیگری، نهاده‌ینه شده. این کرامت، هدیه‌ای الهی است که به‌واسطه آن، انسان از جایگاهی ممتاز در نظام آفرینش برخوردار می‌شود و توانایی دستیابی به کمال و سعادت را پیدا می‌کند.

در واقع، کرامت انسانی، زمینه‌ساز تحقق هدف آفرینش انسان، یعنی بندگی و عبودیت خداوند و رسیدن به مقام خلیفه‌اللهی در زمین است.

اهمیت کرامت انسانی در قرآن، از آیات متعددی قابل استنباط است. به‌عنوان مثال، خداوند در آیه ۷۰ سوره اسراء می‌فرماید: ما فرزندان آدم را گرامی داشتیم و آنان را در خشکی و دریا حمل کردیم و از نعمت‌های پاکیزه به آنان روزی دادیم و آنان را بر بسیاری از آفریده‌های خود برتری آشکار دادیم.

این آیه به‌صراحت، کرامت ذاتی انسان را مورد تأکید قرار داده و نعمت‌های گوناگونی را که خداوند به انسان ارزانی داشته، به‌عنوان مظاهر این کرامت برمی‌شمارد.

علاوه بر این، قرآن کریم با بیان داستان آفرینش انسان و سجدۀ فرشتگان بر او، بر جایگاه رفیع انسان در نظام هستی و برتری او نسبت به سایر مخلوقات تأکید می‌کند. این داستان، نمادی از کرامت ذاتی انسان و استعداد‌های بالقوه‌ او برای دستیابی به کمال و قرب الهی است. همچنین، قرآن کریم با نهی از تحقیر، تمسخر، تهمت، غیبت و سایر رفتارهای ناپسند، بر لزوم حفظ حرمت و کرامت افراد جامعه تأکید دارد.

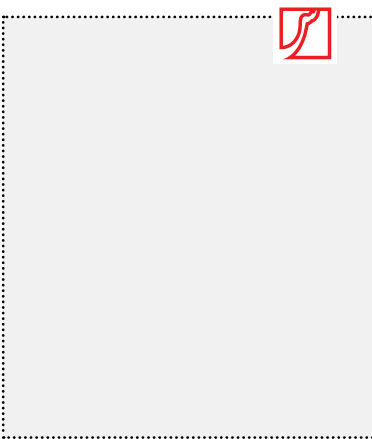
کرامت انسانی در قرآن، ابعاد گوناگونی دارد که ازجمله مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به کرامت ذاتی اشاره کرد که هدیه‌ای الهی است و به‌واسطه آن، انسان از ارزشمندی و حرمت ذاتی برخوردار می‌شود. کرامت اکتسابی نیز، نتیجه تلاش و کوشش انسان برای کسب فضایل اخلاقی، علمی و معنوی است. هرچه انسان در مسیر کمال و تقرب به خداوند گام بردارد، بر کرامت او افزوده می‌شود.

همچنین کرامت اجتماعی نیز به حفظ حرمت و حقوق افراد در جامعه مربوط می‌شود. هر فرد باید از حقوق اساسی خود، مانند حق حیات، آزادی، عدالت و امنیت، برخوردار باشد و هیچ‌کس نباید مورد تبعیض، ظلم یا ستم قرار گیرد.

کرامت انسانی در قرآن، مفهومی پویا و جامع است که می‌تواند به‌عنوان مبنایی برای ساختن جامعه‌ای عادلانه، انسانی و سعادتمند مورد استفاده قرار گیرد. توجه به این مفهوم و تلاش

برای تحقق آن در زندگی فردی و اجتماعی، می‌تواند به ارتقای سطح کیفی زندگی انسان‌ها و رسیدن به کمال و سعادت دنیوی و اخروی کمک کند.

در همین خصوص با دکتر مسعود رستنده؛ استاد دانشگاه و دانش‌آموخته دکتری الهیات و معارف اسلامی در خصوص کرامت انسان از منظر قرآن گفت‌وگویی صورت گرفته که در ادامه می‌خوانید:

■ کرامت ذاتی انسان در قرآن به چه معناست؟ درخصوص هریک از ابعاد فلسفی آن توضیحی ارائه دهید.

کرامت انسان به معنای ارزش، شرافت و جهان هستی را برای انسان که گل سرسبد آفرینش است، خلق کرد. از این رو، بایسته است که تمام ابعاد زندگی انسان، اعم ذاتی و فردی، اخلاقی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، سلامت و بهداشت، تعلیم و تربیت و حقوق، مورد احترام قرار گیرند.

خداوند متعال به انسان ارج می‌نهد، چنانکه در حدیث قدسی می‌فرماید: خداوند چهار چیز را در چهار چیز پنهان کرد: شب قدر را در میان شب‌های رمضان، اسم اعظم خود را در میان هزار و یک اسم خود تا ما به تمامی اسمی اعظم الهی توجه کنیم، رضایت خود را در میان اعمال نیک تا ما به اعمال نیک بپردازیم و ولی خود را در میان مردم تا ما به همه انسان‌های روی زمین احترام بگذاریم.

چه بسا انسانی ساده و بی‌پیرایه را در خیابان می‌بینیم و گمان می‌کنیم وجود او بی‌اهمیت است، در حالی‌که جهان هستی برای او آفریده شده. در این مجال، به هشت بعد از ابعاد فلسفی کرامت انسان اشاره می‌کنم. کرامت ذاتی انسان نخستین بعد است. فلسفه ذاتی کرامت انسان بر این مبنا استوار است که انسان از جهات جسمی و روحی ارزشمند و شریف است و از نعمت عقل، اختیار و مقام خلیفه‌اللهی برخوردار است. انسان‌ها دارای چهار میل اساسی هستند: خداخواهی، میل به زیبایی، نیکی و حقیقت یا آگاهی‌طلبی. از این‌ رو، انسان‌ها به‌دلیل نعمت بزرگ نیت تا دارای کرامت ذاتی هستند و باید مورد احترام قرار گیرند.

بعد دوم فلسفه اخلاقی کرامت انسان است، چون اساسا موجودی کریم است، باید در جامعه با اخلاق حسنه رفتار کند. حق همه شهروندان و انسان‌ها است که با آن‌ها برخوردی شایسته شود. هیچ عملی در قیامت رنگین‌تر و گران‌بهار

از حسن خلق نیست و در روایات، اخلاق نیکو از برترین نیکی‌ها شمرده شده. اخلاق نیکو حتی باعث افزایش روزی انسان می‌شود. به‌عنوان مثال، شخصی به محضر امام رضا (ع) آمد و عرض کرد: برای دختر من خواستگاری آمده اما شنیده‌ام که اخلاق خوبی ندارد، حضرت فرمودند: اگر اخلاق خوبی ندارد، دختر را به همسری او ندهید.

بعد سوم، فلسفه اجتماعی کرامت انسان است، چون انسان‌ها کریم هستند، باید در جامعه از آزادی بیان برخوردار باشند. همچنین، باید با اقلیت‌های مذهبی رفتاری عادلانه و عادلانه داشت و شأن و کرامت انسان‌ها در تدوین قوانین مورد توجه قرار داد. به‌عنوان مثال، قوانین یک شهر باید بر رعایت کرامت انسانی به تصویب برسند. همچنین، در تفسیر «بسم الله الرحمن الرحیم» قوانینی که کرامت انسانی را زیر سؤال می‌برند، باید اصلاح شوند.

چهارمین بعد فلسفی کرامت انسان، بعد سیاسی آن است. در نظامی که قدرت سیاسی حاکم است، آن قدرت باید در خدمت حفظ آزادی شهروندان باشد. آزادی انتخاب و مشارکت در قدرت، ازجمله شاخص‌هایی است که در بعد سیاسی کرامت انسان باید در نظر گرفته شود. حق شهروندان در بیان و انتقاد باید محفوظ باشد.

پنجمین بعد فلسفی کرامت انسان، بعد اقتصادی آن است. شهروندان حق دارند و مسئولان جامعه و شهر باید در تأمین رفاه عمومی شهروندان بکوشند. آنان باید بستر شغل شرافتمندانه را در جامعه فراهم کنند. کارگران و قشر مولد جامعه باید گرامی داشته شوند. این بعد اقتصادی کرامت انسان باید حفظ شده و شهروندان نباید احساس نیاز و فقر در جامعه داشته باشند. این همان خط مشی است که حضرت علی علیه‌السلام در عهدنامه مالک اشتر بر آن تأکید کردند و خواستار دریافت حداقل مالیات از مردم و توجه به رفاه عمومی شدند.

ششمین بعد، سلامت و بهداشت است. کرامت انسان، احترام به بیمار و نبود تبعیض در درمان را ایجاب می‌کند. وجود سرویس‌های بهداشتی مناسب در سطح شهر برای شهروندان ضروری است. متأسفانه در جامعه و در بازارهایی که هزاران نفر در آن تردد می‌کنند، سرویس‌های بهداشتی مناسب به اندازه کافی وجود ندارد. همچنین، اقتضا می‌کند که شرایط زیست‌محیطی بهبود یابد و از آلودگی‌های زیست‌محیطی جلوگیری شود که متأسفانه در این زمینه نیز کم‌کاری‌های بسیاری وجود دارد.

هفتمین بعد فلسفی کرامت انسان، بعد تعلیم و تربیت است. آموزش رایگان و استاندارد باید در اختیار فرزندان جامعه قرار گیرد. تربیت درست زمینه‌ساز شکوفایی استعداد‌های فرزندان‌مان است. ما باید بستری را فراهم کنیم که عدالت آموزشی در میان جامعه برقرار شود و همه مدارس از استانداردهای لازم برخوردار باشند. این‌ها از مقدمات لازم برای کرامت انسان هستند که در بعد تعلیم و تربیت کرامت انسان جای می‌گیرند.

آخرین بعد از ابعاد فلسفی کرامت انسان، فلسفه حقوقی آن است. چون انسان از ارزش ذاتی برخوردار است، قوانینی که وضع می‌شوند باید در راستای حفظ کرامت انسانی

مشکات

یک مدرس دانشگاه عنوان کرد:

کرامت انسانی، بنیان تحول در جامعه اسلامی است

باشند. نقل است که حضرت علی علیه السلام قاضی‌ای را که خود منصوب کرده بود، از قضاوت عزل کرد؛ زیرا در محکمه، هنگام صدور حکم، صدای خود را از صدای متهم، بلندتر از حد معمول برده بود. ما نباید در دادگاهی که هنوز جرمی برای متهمی اثبات نشده، او را مورد تحقیر قرار دهیم. این‌ها ابعدای از فلسفه کرامت انسانی هستند که خداوند متعال در آیه ۷۰ سوره مبارکه اسراء به آن اشاره کرده است.

■ چه تفاوتی میان کرامت مؤمنان، متقین و کرامت عام انسانی در قرآن وجود دارد؟

در پاسخ به پرسش شما باید گفت که ما در رفاه عمومی، مؤمن و غیرمومن نداریم. در عدالت آموزشی و سایر زمینه‌ها نیز تفاوتی قائل نیستیم. در تفسیر «بسم الله الرحمن الرحیم» آمده که خداوند در این دنیا بخشنده به مؤمن و کافر و در آخرت، فقط به مؤمنان، مهربان است. انسان از این جهت که انسان است، باید از رفاه عمومی برخوردار باشد. سیره اهل بیت از پیامبر گرامی اسلام (ص) نیز بر این امر تأکید دارد. بنابراین، ما در حوزه رفاه عمومی، سلامت و زیست‌محیطی، تفاوتی بین مؤمن و غیرمؤمن قائل نیستیم. وظیفه جامعه اسلامی و نظام اسلامی این است که این سه چیز، یعنی امنیت، سلامت و محیط زیست سالم را برای همه شهروندان فراهم کند.

■ رسانه‌ها چگونه می‌توانند در حفظ یا تخریب کرامت انسان نقش‌آفرین باشند؟

رسانه‌ها در حفظ یا تخریب کرامت انسان می‌توانند نقشی بسیار تعیین‌کننده ایفا کنند. این نقش‌آفرینی بر اساس نوع رویکرد، محتوا و معیارهایی که در پوشش اخبار و اطلاعات اتخاذ می‌کنند، شکل می‌گیرد. برخی از این معیارها و نقش‌های کلیدی همچون رعایت حریم خصوصی است و رسانه‌ها باید از انتشار اطلاعات شخصی و خصوصی افراد که به حیثیت و آبروی آن‌ها آسیب می‌رساند، خودداری کنند. رسانه‌ها باید از انتشار اخبار کذب، تهمت و افترا علیه افراد یا گروه‌ها خودداری کرده و در صورت انتشار ناخواسته، نسبت به اصلاح و جبران آن اقدام کنند. همچنین باید به تنوع فرهنگی، قومی و مذهبی احترام گذاشته و از هرگونه تبعیض و تعصب بپرهیزند. رسانه‌ها باید بر ارزش‌های انسانی مانند عدالت، برابری، آزادی، صلح و احترام متقابل تأکید کرده و در ترویج این ارزش‌ها نقش فعالی داشته باشند. باید با نقد سازنده و ارائه راهکارهای مناسب، به بهبود وضعیت جامعه و کاهش مشکلات کمک کنند و درآخر باید از حقوق مظلومان و آسیب‌دیدگان حمایت کرده و صدای آن‌ها را به گوش مسئولان و جامعه برسانند.

رسانه‌ها باید از انتشار اخبار منفی و ناامیدکننده بپرهیزند چراکه می‌توانند باعث تضعیف روحیه مردم و کاهش اعتماد آن‌ها به آینده شوند. همچنین با ترویج خشونت و نفرت می‌توانند در جامعه تفرقه و درگیری ایجاد کنند و با تحریک احساسات مردم باعث ایجاد رفتارهای غیرمنطقی و خشونت‌آمیز شوند.

رسانه‌ها همچنین با تبلیغ مصرف‌گرایی می‌توانند باعث ایجاد حرص و طمع در مردم و افزایش نابرابری در جامعه شده و با ترویج

انحرافات اخلاقی تضعیف بنیان خانواده و افزایش آسیب‌های اجتماعی را در پی داشته باشند.

■ معیارهای لازم برای پوشش اخبار با رعایت کرامت انسانی چیست؟

رسانه‌ها باید در انتشار اخبار صداقت و دقت را رعایت کرده و از انتشار اخبار کذب و تحریف‌شده خودداری کنند. در پوشش اخبار بی‌طرف بوده و از هرگونه جانبداری و تبعیض بپرهیزند. باید در قبال پیامدهای انتشار اخبار مسئولیت‌پذیر بوده و در صورت بروز هرگونه خطا، نسبت به اصلاح و جبران آن اقدام کنند. به مسائل فرهنگی و قومی حساس بوده و از انتشار اخباری که باعث توهین به فرهنگ‌ها و اقوام مختلف می‌شود، خودداری، اخلاق حرفه‌ای را رعایت و از هرگونه رفتاری که باعث نقض حقوق شهروندان می‌شود خودداری، کنند.

■ باتوجه به آموزه‌های قرآنی چگونه می‌توان کرامت انسان را در مواجهه با فناوری و فضای مجازی حفظ کرد؟

عدم انتشار اطلاعات شخصی و تصاویر خصوصی افراد بدون اجازه آن‌ها به نحوی ارزش‌گذاری به حریم خصوصی افراد است. استفاده نکردن از الفاظ رکبک و توهین‌آمیز، خودداری از تحقیر و تمسخر دیگران، رعایت قوانین و مقررات مربوط به فضای مجازی، منتشر نکردن محتوای غیرقانونی، پذیرش مسئولیت و عواقب در قبال محتوایی که منتشر می‌شود، حمایت از حقوق دیگران در فضای مجازی و گزارش موارد نقض حقوق به مراجع ذیصلاح از مواردی است که می‌توان برای حفظ کرامت انسانی در فضای مجازی عنوان کرد.

در پایان، با توجه به جایگاه رفیع انسان در اسلام، رعایت کرامت انسانی در تمام ابعاد زندگی، ازجمله در رسانه‌ها و فضای مجازی، امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است. همان‌طور که پیامبر اکرم (ص) به حقوق حیوانات نیز اهمیت می‌دادند، ما نیز باید در تمام رفتارهای خود، ازجمله در استفاده از رسانه‌ها و فضای مجازی، به حفظ کرامت و حقوق همه موجودات توجه داشته باشیم.

همان‌طور که خواندید کرامت انسانی، مفهومی محوری و چندوجهی در قرآن کریم، به‌مراتب فراتر از صرف شرافت ذاتی بوده و به معنای ارزشمندی، حرمت و فضیلت‌های عطاشده از سوی خداوند متعال به انسان است. این مفهوم، ریشه در آیات متعددی از قرآن دارد که بر جایگاه ویژه انسان در نظام آفرینش تأکید می‌کند. کرامت، هدیه‌ای فطری و ذاتی به هر فرد، صرف‌نظر از ویژگی‌های ظاهری و باطنی او بوده و زمینه‌ساز تحقق هدف آفرینش، یعنی بندگی خالصانه خداوند و ایفای نقش خلیفه‌اللهی در زمین است.

کرامت انسانی، یک اصل بنیادین بوده و مبنای بسیاری از ارزش‌ها، حقوق و مسئولیت‌های فردی و اجتماعی در اسلام قرار دارد. این مفهوم، نه‌تنها بر ارزشمندی ذاتی انسان تأکید می‌کند، بلکه او را به‌عنوان موجودی مسئول و مکلف در برابر خداوند، خود، جامعه و جهان هستی معرفی می‌کند.

باتوجه به مفهوم کرامت انسانی که تأثیر

بلکه هم‌نشینی به دور از تفاخر و برتری‌طلبی، به همین دلیل، بسیاری از علمای اخلاق تأکید کرده‌اند که کمک به یتیم اگر با نوعی نگاه از بالا انجام شود، نه‌تنها بی‌اثر، بلکه مخرب خواهد بود. دکتر محمدحسین قاسمی، خاطرنشان کرد: آیه «قَاتِلُوا الْيَتِیمَ فَلَا تَقْتُلُوْهُ» قاعده‌ای اساسی در مهندسی رفتار حاکمان در جامعه اسلامی است. برتری‌جویی حتی به‌صورت ظریف، می‌تواند یتیم را از احساس حقوق اجتماعی محروم کند و این ضد غایت جامعه قرآنی است. در نظام اسلامی، مسئول نه‌فقط باید به یتیم خدمت کند، بلکه باید خود را از جایگاه برتری خارج کند و به سطح رفاقت و هم‌نشینی برسد. تفاوت در سطح نخستن، نحوه پذیرایی یا حتی نگاه سنگین می‌تواند مصداق قهر باشد. او ادامه داد: رفتارهایی مانند هم‌نشینی و عدم تکیه دادن شهید رئیس‌ی در برابر کودکان یتیم، در عین سادگی، مصداق بارز اخلاق نبوی و فقه اجتماعی اسلامی است؛ این یعنی فهم عملی از شأن انسان مؤمن در برابر محرومان. ■ سیره اهل‌بیت (ع): بالاتر از انفاق در روایت مشهوری از امام صادق (ع) نقل شده که فرمودند: هر کس یتیمی را کفالت کند تا او را بی‌نیاز سازد، خداوند بهشت را بر او واجب می‌کند. اما باید توجه داشت که سیره اهل بیت، تنها به کفالت مالی محدود نمی‌شود. در رفتار اهل بیت (ع) نمونه‌هایی از دیدار مستقیم با یتیمان، به‌سروصدا به خانه یتیمان می‌رفت؛ نه‌فقط	می‌شود که نشان از نگاه فراتر از کمک اقتصادی دارد. در عین حال سیره پیامبر اسلام (ص) و امام علی (ع) نشان می‌دهد که برخورد با یتیمان، نه با ترحم سطحی، بلکه با هم‌نشینی، هم‌دلی و حتی اولویت‌دادن به آنان در تصمیم‌گیری‌ها همراه بوده. امیرالمؤمنین (ع) در دوران خلافت خود بارها شایانه آذوقه بر دوش مستقیم با یتیمان، بی‌سروصدا به خانه یتیمان می‌رفت؛ نه‌فقط
بلکه یک بیانیه عمیق از سبک حکمرانی اسلامی است؛ سبکی که بر محور عدالت، همدلی و حضور بی‌تکلف در میان محرومان بنا شده است. سنت «همسان‌سازی» با نیازمندان، نه نماد ساده‌زیستی نمادین، بلکه نهاده‌ین کردن مفهوم هم‌دردی واقعی در جامعه‌ای است که هنوز هم بسیاری از کودکان، زیر سقف آسمان در حسرت یک تکیه‌گاه گرم زندگی می‌کنند.	برای نان رساندن، بلکه برای نشاندن لیخنه بر لب آنان، بازی با کودکان و بازگرداندن حس کرامت به آنان. ■ وقتی مسئول، الگوی اخلاق شد در جهانی که مسئولان گاه با تشریفات و مرزهای طبقاتی شناخته می‌شوند، تصویر شایسته می‌شوند، رئیس‌جمهوری که در میان کودکان یتیم می‌نشیند، نه‌تنها یک رفتار انسانی، بلکه بیانیه عمیق از سبک حکمرانی اسلامی است؛ سبکی که برمحور عدالت و همدلی با محرومان بنا شده است. در منظومه اخلاق اسلامی، رسیدگی به ایتم نه‌تنها یک توصیه انسانی، بلکه یک وظیفه دینی است که در متن قرآن کریم و سیره پیامبر اسلام (ص) و اهل بیت (ع) به آن بارها تأکید شده. نگاهی به میراث روایی و تاریخی مسلمانان، نشان می‌دهد که بزرگان دین، تنها به حمایت مالی از ایتم بسنده نکرده‌اند، بلکه خود را موظف به همسان‌سازی شرایط، هم‌دلی عملی و همراهی مستمر با آنان می‌دانستند. ازجمله آموزه‌های قرآنی که به جایگاه رسیدگی به یتیمان اشاره دارد، آیات ۸ و ۹ سوره (الضحی) است. آنجا که خطاب به پیامبر (ص) آمده: «أَلَمْ يَجْعَلْ يَتِیْمًا قَآوِیٓمًا قَآوِیٓمًا فَلاَ تَقْهَرْ»؛ این آیات نه‌تنها بر سابقه یتیمی پیامبر دلالت دارد، بلکه نوع تعامل با یتیم را نیز مشخص می‌کند: قهر، بی‌اعتنایی و برتری‌جویی

■ الگویی زنده از سیره علوی در عصر ما

در روزگاری نه‌چندان دور، مجتهدای از یک دیدار صمیمانه میان شهید آیت‌الله سید ابراهیم رئیسی، رئیس‌جمهور جمهوری اسلامی ایران و جمعی از کودکان یتیم، بار دیگر این سیره نبوی